

Kisebb nyelvrokonaink irodalmáról

„Vogul, votják, cseremiszt...” ismerős fogalmak, középiskolás nyelvtanórák nyomasztó emlékei kezdenek motoszkálni olvastukra a tudat mélyrétegeiben. „Közös gyökerű szavak, egyező nyelvtani formulák...” – elevenednek meg újabb múlt-töredékek az egykori eminensekben. „Nyelvrokonok, finnugor atyafiság” – áll össze mozaikokból a kép.

Az európai kultúrnemzetek sorába tartozó finnekkel, észtekkel, a rokonság „előkelőbb” tagjaival az egymásra találás boldog perceit éljük, s miközben öröndetesen gyarapodnak könyvespolcainkon a finnből fordított kötetek, erősödnek, sokasodnak kapcsolataink, még mindig számon kívül hagyjuk a „szegény” – pontosabban, a szegénynek vélt – rokonokat. Az előítéleteket még nem sikerült teljesen megtörni, az érdeklődés is szunnyadozik, pedig ma már érvénytelenek az egykori leírások elmaradottságukról, nyomorúságukról, szellemi igénytelenségükről. Az egykori Oroszország kis finnugor népei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eredményeként felszámolták az analfabétizmust, megalkották írásrendszerüket, s egyik napról a másikra megszületett, felsejött, terebélyesedni kezdett nemzeti irodalmuk, ezer és egy elszakíthatatlan gyökérrel kapaszkodva az éltető, tápláló folklórba, nem tévesztve szem elől a mintát adó orosz és szovjet irodalmat sem.

Az eszmélkedés nagyszerű perceiben fényt, értelmet és jelentőséget kap minden valaha volt szép és nemes szándék, amely a felemelkedést, az emberré és nemzetté válást célozta, téma és feladat lett a múlt megvilágítása, értelmezése. A komi nép egésze csak újabban szerzett tudomást félezer éves nyelvemlékeiről, a legendás *István püspök* zseniális, de elakadt kezdeményezéséről (melynél régebbi írásos feljegyzésekkel csak a magyarországi rendelkezik a finnugor népek körében), de csak most ismerte meg túl korán jött, tragikus sorsú tudós és költő fiának, I. A. KURATOVNAK (1839–1875) költészetét, mely ilyképp szó szerint is mai irodalmának része. A felvilágosult nézetei miatt Közép-Ázsiába száműzött, Goethét, Schillert, Burnsöt fordító költő pontosan tisztában van osztályrészével, tudja, hogy szava „pusztába kiáltott”, ezt bizonyítják az *Ebben a sarokban* megrendítően szikár, önmagával és az élettel leszámoló sorai:

Itt áll majd ebben a sarokban
Nemsokára az én koporsóm.
Népem nem hallotta, ha szóltam,
Pedig ő volt vágyam és sorsom.

Életét csendben éli az ember
S végül csendben halja halálát.
Itt járt s elment. De sírni nem kell,
Nem kér könnyet, nem akar hálát.

A sírnál zsoldár zsong, az utolsó
Annak, ki elköltözik innen.
Aztán mintha ember, koporsó
Nem lett volna, néma lesz minden.

(Képes Géza fordítása)

(A. VANYEJEV, az ifjú komi költőnemzedék tagja szép versében méltó helye és jelentősége kijelölésével idézi nagy előde emlékét.)

Az udmurtok története kemény és dicső függetlenségi harcok mellett sötét idők, döbbenetes események, testvérharcok, büntető hadjáratok, szörnyű nélkülözések és szenvedések emlékét őrzi. A. BUTOLIN költeménye, a *Nagy eredet* a múlt tömör összefoglalása. KEDRA MITREJ (1892–1949) eposzi szépségű udmurt népmondák alapján drámatrilógiát ír, melynek első darabja *Es Terekről*, a legendás hősről szól, aki a győzelem érdekében még az alvilág tisztátalan erőivel is szövetségre lép. *Nehéz iga* című, a népi élet képeivel, dalaival gazdagon díszített történeti kisregénye Dangir, a jobbágysor ellen lázadó merész parasztleány históriája. Az udmurt irodalom legrangosabb alkotása a kiváló költő, drámaíró, publicista és prózaista M. P. PETROV (1905–1955) *Öreg Multan* című regénye. A Dreyfuss-ügy oroszországi változata volt az udmurt parasztságot ellen indított bírósági eljárás egy „brutális gyilkosság” ügyében, mely a múlt század végén bonyolódott etnográfus szakértők, orvosok, jogászok, újságírók tucatjainak részvételével. A sötét multani ügy fordulatosan, színesen és színvonalasan megírt krónikája; az udmurt élet „enciklopédiája” orosz nyelven is több, magas példányszámú kiadásban jelent meg.

A manysi J. SESZTALOV műve: *Az ösvény két szele* az 1966-os év nagy könyvsikere volt, és két és fél milliós példányszámú orosz nyelvű kiadása bizonyítja ezt. A leningrádi főiskolát végzett, mindössze 30 esztendő, de már közel tucatnyi verseskötetet maga mögött tudó fiatal poéta-újságíró lelkében élve él minden szép és nemes, ami kis népének sajátja. Az anyanyelv és a folklór, a gondolkodásmód, a megfogalmazott álmok és vágyak mellett szereti és ismeri a manysi földet és embert, a hétköznapi munkáját, használati tárgyait, jellegzetes kis eseményeit, az ünnepek rendjét, szokásait, s mindezeket együtt, azonban magasrendű irodalommal lényegítve mutatja be, teszi közkinccsé vallo-másszerű, feltétlen hitelű kisregényében. Bár az ősoknál kényelmesebb és emberibb a mai manysik élete, a helytállás, a keménység és szívósság erényei továbbra is szükségese-k. Észak zordsága és szigora nem változik, ez azonban nem állíthatja meg az élet rendjét.

A régi szokások, népi ünnepek, viseletek lassan eltűnnek a rokonépek életéből is, s ez időnként nosztalgiát ébreszt az ősök múltó, elmerülő világa iránt. Az udmurt művelődéstörténet és irodalom egyik legkiemelkedőbb személyisége, a Gorkijjal levelező, nyelvtudósként és folkloristaként is jelentős GERD KUZEBAJ (1898–1941) *Keremet* című versében búcsúzik a pogány udmurtok nagy tömegektől látogatott, nevezetes „szent helyétől”.

A rokonépek életébe sorsdöntő fordulatot hozó nagy eseményt, a nyomasztó múltat végérvényesen lezáró forradalmat szimbolikus versben köszönti az egyszerű falusi tanítóból lett költő, a mari irodalom első jelentős alakja, G. MIKAJ (1885–1944). Gorkijnál „viharmadár”, a magyar Ady Endrénél „páva”, a mari költőnél „hattyú” hozza az idők változásának hírért. (*A forradalom dicsérete* című versében.)

Az erőteljes közéleti-politikai érdeklődés azonban nem szorítja háttérbe az érző, gondolkodó embert, ezt bizonyítja az első udmurt költőnő, a polgári életben orvosként tevékenykedő ASALCSI OKI költészete is, aki először ad hangot a szociális-családi rabságból felszabaduló nők örömének, bánatának. Megkapó költeményt ír az irodalom örök témájáról, az elröppenő s személyes múltat megszépítő „Idő”-ről.

Sej, ha szárnyam volna,
Messzire elszállnék,
A boldogságomra
Végül rátalálnék.
Felragyogna, fénnel tele
A tündér gyermekkor,
Arcom kusza ráncerdeje
Elsimulna akkor
Dérütötte hajfonatom
Sötét lenne, mint a korom.
Vén szívem sem akadozna,
Víg táncütemet dobolna.

Dehát csodát, hogy tehetnék?
Nincsen kedvem, de erőm sem,
Hogy a gyors időt legyőzzem.
Hóból nem hajthat már virág,
Nem virul ki a száraz ág,
Az idő oly sebes madár,
Mely, ha eltűnt, vissza nem száll

(Képes Géza fordítása)

A múlt számbavételével egyidejűleg a jelen, a ma örömei, gondjai, a megváltozott világ, a jóra fordult élet ábrázolása, drámai, lírai megfogalmazása, a kísérlet az eltelt 50 esztendő eseményeinek értelmezésére, megőrzésére, a közösségi és a személyes élmények kifejezésének igénye teszi teljessé nyelvrokonaink irodalmát. A költők felfedezik szűkebb hazájuk szépségét, sehol máshol nem látható tájjellegzetességeit, költészetükből árad a büszke és bizakodó patriotizmus.

A komi V. SZAVIN, V. T. CSISZTALOV, SZ. POPOV, V. I. LITKIN, a mordvin A. MORO, NY. ERKAJ, a chanti R. RUGIN, M. SULGIN lírájának számos gyöngyszeme érdemelne még bemutatást és méltatást. V. JUHNYIN komi, M. SKETAN és SZ. CSAVAJN mari írók regényei és elbeszélései a forradalom és az azt követő idők eseményeit, az események által formált jellemek fejlődését, a parasztból, erdei munkásból, pásztorfiúból, politikára soha nem gondoló egyszerű emberből öntudatos, harcot, nehézséget és munkát vállaló modern hőssé alakulás útját ábrázolják történeti, szociológiai, lélektani hitelességre törekedve.

Az udmurt M. A. KONOVALOV (1905–1939) *Sebhelyes arc* című regénye két testvér életútjában két lehetséges emberi sorsot követ nyomon. Az egykori cári titkosrendőr egyik fia helyes következtetést von le a maga számára a történelmi sorsfordulóból, míg a másik, szembeszegülve az árral, felmorzsolódik az új világ növekvő erővel folytatott értelmetlen harcban.

A legújabb udmurt irodalom a Szovjetunióban egyre ismertebbé váló képviselője, G. KRASZILNYIKOV kifejezetten mai problémákkal foglalkozik meggondolkoztató, színvonalas kisregényeiben. A fiatalság útkeresése, a nemzedéki szembenállás, az elavult mentalitás haladást gátló jelentkezése, a falusi lakosság elöregedése általános, világszerte ismeretes problémák. A *Veled maradok* rokonszenves, ifjú főhőse sikertelen egyetemi felvételi után kénytelen visszatérni szülőfalujába, ahol végül is önmagával folytatott hosszú és keserves lelkitusa után megtalálja helyét, hivatását és boldogságát.

A személyi kultusz korszaka tehetségek tucatjait némitotta el, s alaposan megtizedelte az alkotók sorait a második világháború is. A dogmatizmus és a sematikus megoldások, a kritikátlan és hamis magasztalás, a sablonok alkalmazása erős nyomot hagytak a nyelvrokonok irodalmán, közel két évtizedes a kopár, egyéniséget, eredetiséget nélkülöző időszak, melyből őszinte szenvedélyességével, személyességével, a harcok poklában tisztára égett humanizmusával, békeóhajával, patriotizmusával és egyszerű emberi vágyaival kicsendül a háborús líra.

A formák, műfajok önállóbb és egyénibb megválasztása, a személyes mondanivaló erősebb érvényesülése, bonyolultabb problematika, biztosabb mesterségbeli tudás jellemzik napjaink irodalmi termését. Színvonalban a líra mellé érkezett, sőt azt helyenként meg is haladja a próza, egy-egy sikerültebb alkotással magasabb osztályba lép a dráma is. A modern összetettség, áttételesség helyén azonban még közvetlenebb, egyszerűbb, primerebb, spontánabb megnyilatkozásokat találunk, a tegnap még a ma elé nyomul. Az írók felfedezték közvetlen környezetüket, de még keveset látnak a teljes világból, műveltségük korlátozottabb, egyedi gondjaiktól még nem jutottak el az emberiséget foglalkoztató gondokig. Ez a korántsem szellemi restségből vagy igénytelenségből fakadó vonás történelmük, hirtelen, fokozatos érlelődést nélkülöző növekedésük, körülményeik által meghatározott sajátos mentalitásuk következménye. Hagyományaikhoz való viszonyuk is átalakulóban van. Az elsődleges átvétel és a közvetlen feldolgozás helyére magasabb rendű kapcsolat lép, személetteli, motívumok átvételén és továbbfejlesztésén, hangnem kölcsönzésén alapuló átszűrt alkalmazás. Ahogy a Kalevala nemcsak a XIX. századi, hanem a legmodernebb finn irodalomban, sőt a világirodalom számos alkotójának, így a magyar József Attilának a költészetében is jelen van – sokszor megfoghatatlanul, részletekben nehezen, csak az egészben érzékelhetően –, úgy hatol be finomabb, differenciáltabb oldatban a folklór a kis finnugor népek mai irodalmába.

A rokonnépek költészetének együttes emlegetése nem jelenti egyformaságukat, egyenlősítésüket. Bizonyos általános objektív tendenciák kétségtávolan közösen hatottak valamennyiükre, de részletesebb elemzésben élesebben kirajzolódnának egyéni jellegzetességeik, jelentős különbségeik az alkotás legtöbb területén.

Korunkban eltérő történelmi körülmények között sok kis nép lép az önállóság útjára új, egyedi nemzeti kultúrát teremtve. Az emberi szellem friss, bár még szerényebb megnyilatkozásainak megismerése mindig izgalmat, sokszor meglepetést tartogató feladat, s kötelesség, ha a létrehozó közösséghez közelebbi, rokoni kapcsolatok is kötnek.

Pályafutásom kezdetétől fokozatosan az ún. „kis” finnugor irodalmak kerültek érdeklődésem előterébe. Eleinte csak egy-egy (a votják és a zürjén), majd később a többi, ha nem is egyforma intenzitással. Ez az 1968-as írás az első szerény kísérlet összegző áttekintésükre (erős terjedelmi kötöttséggel). Nem maradhatnak említetlenül csekély számú magyar nyelvi előzményei, így Bán Aladár 1925-ös cikke a *Turánban* s Képes Géza 1960-ban kelt rövid áttekintése a *Nagyvilágban*. A téma később kinőtte magát, nagyobb tanulmányokká, végül könyvvé fejlődött (*A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása*. Budapest, 1985), amely 1993-ban orosz nyelven is megjelent.